

Om at hælde gammel teori ud¹

Igennem de senere år har nyere teorier givet anledning til diskussion af undervisningen i driftsøkonomi. I en tidligere artikel i *Samfundsøkonomen* (Hede 1996, »Skandale i driftsøkonomien«, 1996:1) hævdes, at den traditionelle undervisning ved universiteter og handelshøjskoler er skandaløst ringe og ikke anvendelig på daglige problemer i virksomheder. Denne artikel argumenterer for, at de nye driftsøkonomiske teorier ikke er alternativer til de etablerede teorier, og den advarer mod at anvende transaktionsomkostnings- og agentteori, som handlingsorienterede ledelsesteorier.

Per Nikolaj D. Bukh, Adjunkt,
cand. oecon., Ph.D.,
Institut for Økonomi,
Afd. for Virksomhedsledelse,
Aarhus Universitet

Jens Genefke,
Professor, dr. oecon.,
Institut for Økonomi,
Afd. for Virksomhedsledelse,
Aarhus Universitet

Indledning

Enhver økonomisk teori bygger på et sæt antagelser om den menneskelige natur: værdier, normer og andre faktorer der betinger vores handlinger, og motiverer os. I de senere år har en del af den driftsøkonomiske diskussion været præget af en debat, hvor de etablerede organisations- og ledelsesteorier stilles over for nyere teorier, især i form af transaktionsomkostningsteori (f.eks. Williamson 1985) og agentteori (f.eks. Jensen og Meckling 1976). Et underliggende tema (f.eks. Barney 1990; Donaldson 1990a, 1990b; Ghoshal og Moran 1996; Simon 1991) har været afgrænsningen mellem nationaløkonomi (»economics«) og erhvervs-/driftsøkonomi (»management«), som især har meldt sig som et relevant spørgsmål i forbindelse med neo-institutionelle (jf. Simon 1991) økonomers interesse for afgrænsningen mellem markeder og organisationer.

Problemstillingen fremgår blandt andet af Anders Hede's artikel med den provokerende titel »Skandale i driftsøkonomien« (Hede 1996), som *Samfundsøkonomen* bragte for et års tid siden.

Hede sætter tingene på spidsen, men vi er dog enige med ham, når han afslutningsvis beskriver Milgrom og Roberts's (1992) bog 'Economics, Organizations and Management' som »en sand guldgrube indenfor driftsøkonomi«, samt når han fremhæver bogen for at kunne »skabe et betydeligt teoretisk engagement hos de studerende«. Vi også enige med Hede om, at den traditionelle undervisning i driftsøkonomi ikke er særlig motiverende. Efter vor opfattelse skyldes dette imidlertid ikke så meget teoriernes indhold – det er snarere et resultat af den oftest anvendte undervisningsorganisering, som sjældent gør det muligt at behandle sammenhængen mellem de teoridannelser, som indgår i fagområdet.

Men vi vil ikke uden videre slå følge med Hede, hvis han mener, at transaktionsomkostningsteori, agentteori og lignende nyere driftsøkonomiske teorier kan erstatte etableret teori: Vi vil advare mod at opfatte de ny teorier som handlingsorienterede ledelsesteorier – ikke mindst i undervisningen – og vi mener, at de ny teorier skal opfattes som et supplement til eksisterende teorier, og ikke som et alternativ til dem.

Vores formål med denne artikel er hverken at forsvare eller angribe den etablerede driftsøkonomi, med derimod at opfordre til en realistisk forholden til, hvilken type teori der arbejdes med i forskning og undervisning.

Driftsøkonomi

Sædvanligvis vil man opfatte *økonomi* som »læren om anvendelsen af knappe ressourcer til at tilfredsstille menneskelige behov« (Keiding 1989, side 9), selvom denne definition hverken er særlig anvendelig for den, der studerer økonomi eller for forskerens arbejde. I Norden består økonomi af to discipliner: *Nationaløkonomien*, der beskæftiger sig med hele samfundet og *driftsøkonomien*, der har enkeltvirksomheder som arbejdsfelt. Som diskuteret af Hans Keiding (1989), er det imidlertid en kunstig opdeling. I praksis er skellet mellem national- og driftsøkonomi afledt af den måde, hvorpå universiteter og handelshøjskoler har valgt at strikke uddannelserne sammen.

Mere uformelt kan man sige, at *driftsøkonomi* er én disciplin ud af en lang række discipliner, som hver på sin måde beskæftiger sig med drift og ledelse af virksomheder. De fagfolk, vi kalder 'driftsøkonomer', beskæftiger sig traditionelt med disse problemstillinger ved anvendelse af mikroøkonomisk teori, regnskabsvæsen, organisationsteori, ledelsesteori («management»), finansieringsteori etc. Dette syn, der også betegnes virksomheds- eller erhvervsøkonomi kan næppe siges at udgøre en egentlig fasttømret teoridannelse – den er snarere karakteriseret ved, at udsagn fra en teori optræder som parametre eller antagelser for anvendelsen af andre teorier.

Den ny driftsøkonomi

Der har siden midten af 1970'erne været en betragtelig interesse for både *agentteori*, baseret på matematiske formuleringer af nyttefunktioner og eksplícite antagelser om rationelle, kalkulerende og nyt-

temaksimerende individer, som finder ubehag i at arbejde (f.eks. Jensen og Meckling 1976), og for den beslægtede *transaktionsomkostningsteori*, baseret på individers begrænsede rationalitet og opportunistiske adfærd (f.eks. Williamson 1985).

På disse præmisser opstiller den ny driftsøkonomi forklaringsrammer, som kaster lys over en række forhold i forbindelse med virksomheders opbygning og handlemåde. Inden for rammerne af denne artikel skal vi kun nævne, at disse præmisser medfører, at den ny driftsøkonomi kan give konsistente og plausible forklaringer på virksomheders opbygning og handlemåde. For nøjere redegørelser henviser vi til Milgrom og Roberts (1992), Barney og Ouchi (1988) samt de øvrige referencer til denne artikel.

De nye driftsøkonomiske teorier har under fællesbetegnelsen *Organizational Economics* vundet bred anerkendelse blandt universitetsøkonomer over hele verden og har i takt hermed vundet indpas i den driftsøkonomiske undervisning, jf. også Foss og Koch (1996). Det sker dog ikke uden sværdslag, således som det for eksempel fremgår af holdningsudvekslingen mellem Sumantra Ghoshal, Peter Moran og Oliver Williamson (Ghoshal og Moran 1996; Moran og Ghoshal 1996; Williamson 1996; jf. Genevke og Bukh 1997).

På trods af, at de nye driftsøkonomiske teorier synes konsistente og plausible er deres empiriske fundament i forhold til de etablerede teorier svagere (Simon 1991, p. 27). Det er ikke nødvendigvis noget problem – og en væsentlig kritik mod dele af den etablerede ledelsesteori kunne omvendt være, at den populært udtrykt består af et for stort empirisk fundament og for lidt teori.

En handlingsorienteret ledelsesteori?

Selvom en teori er i stand til at forklare konkrete kendsgerninger, er det ikke givet, at den også er i stand til at anviser løsninger på relaterede problemstillinger (jf. også Donaldson 1990a, side 374). Robert Simons (1995, p. 24) illustrerer dette dilemma med et eksempel: Antag, at empiriske studier viser, at 70 procent af alle individer i organisationer i mangel af overvågning og passende belønningsstrukturer undslår sig deres forpligtigelser. Ved anvendelse af traditionel økonomisk forskningsmetode og gængse ræsonnementer vil der formodentlig kunne findes belæg for en hypotese om, at individer søger at fremme egne interesser og vil bestille så lidt som muligt.

Den 'korrekte' beskrivelse af denne tendens vil kunne give anledning til en teori, som 'korrekt' anvendt af ledelsen i en vilkårlig virksomhed vil betyde, at alle ansatte behandles som om de er svigagtige og dovne, hvorfor ledelsen må implementere hierarkiske styrings- eller kontrolsystemer. Som det allerede fremgik af McGregors (1960) overvejelser om Theory X & Y, og som der nu argumenteres for af blandt andre Donaldson (1990a, 1990b), Ghoshal og Moran (1996), Moran og Ghoshal (1996) samt Simons (1995), kan sådanne kontrolsystemer resultere i øget opportuniste², reduceret motivation, mindre opbakning omkring organisationens mål mv. I praksis kan det f. eks. observeres som »arbejd-efter-reglerne« adfærd etc. (jf. Ghoshal og Moran 1996, side 25).

Den ny driftsøkonomi's opfattelse af mennesker som kalkulerende og opportunistiske kan altså, som ræsonneret af Ghoshal og Moran (1996a, side 14), blive en selvopfyldende profeti, hvor individernes opportunistiske adfærd øges i takt med de incitamentsstrukturer og sanktioner, som netop sigter mod at neutralisere den opportunistiske tilbøjelighed. Dermed opstår et behov for endnu skrappe sanktionsmekanismer, og organisationens værdisystem degenererer til en blokade for realisering af dens målsætning.

I og med at de ny teorier søger at forklare, hvorfor organisationer er, som de er, begrunder de altså status quo. Man kan derfor med god ret stille spørgsmål ved teoriernes hensigtsmæssighed som udgangspunkt for beslutninger om virksomheders fremtid.

Alternativ eller supplement?

De empiriske observationer i eksemplet ovenfor har altså ikke nødvendigvis den driftsøkonomiske konsekvens, at man bør designe organisationer til deltagere, der er opportuniste. Derimod efterlader optællingen af de svigagtige medarbejdere os med en række åbne spørgsmål om resultaternes fortolkning: Skyldes de den menneskelige natur? Skyldes de individuelle tilbøjeligheder? Skyldes de svigt fra ledelsens side? Og det mest interessante spørgsmål for en driftsøkonom er måske, hvad vi skal stille op med de 30 procent, som ikke snyder (jf. Simons 1995)?

Det vil være nødvendigt at inddrage andre (ikke-økonomiske) teorier for at besvare den slags spørgsmål. Og netop dette forhold signalerer, at de ny teorier ikke er et alternativ, men snarere et supplement til den bestående teori. Hertil kommer, at den motivationsmekanisme som ligger bag den ny driftsøkonomi's menneskesyn er en simplificeret udgave af allerede kendte og veldokumenterede motivations-teorier.

Sådanne betragtninger reducerer dog ikke sandsynligheden for en frugtbar integration med den traditionelle organisations- eller ledelsesteori – snarere tværtimod, idet ny og gammel teori komplementerer hinanden (jf. Barney 1990) på samme måde som netværksteori (Axelsson og Easton 1992) ifølge Foss og Koch (1996, side 203) kan komplementere transaktionsomkostningsteorien. Derfor er et vigtigt mål for den driftsøkonomiske forskningsmæssige interesse for de nye teorier at søge en integration med den etablerede driftsøkonomi. Målet bør være, at gøre den samlede 'værkøjskasse' større.

Sammenfatning

Vi har i denne artikel for det første argumenteret for, at de ny teorier som udgangspunkt forklarer udvalgte aspekter af virkeligheden, og at man skal være forsigtig med at anvende dem som normative teorier.

For det andet har vi fremført det synspunkt, at de ny teoriers begrænsede menneskesyn indebærer, at teoriene i mange tilfælde skal suppleres med andre teoridannelser. Derfor konkluderer vi, at de nye teorier – ligesom de gamle – har deres primære styrke inden for afgrænsede problemstillinger. Heller ikke de ny teorier kan derfor stå alene.

Det er vigtigt at opfatte de »nye« driftsøkonomiske teorier som en del af driftsøkonomien, eller måske som en del af organisationsteorien (jf. Donaldson 1990b, side 400), uden af den grund at forkaste de »gamle« teorier.

Uddannelsesmæssigt betyder dette, at studerende bør stifte bekendtskab både med nationaløkonomiske og driftsøkonomiske virksomheds- og ledelsesteorier, ligesom vi også mener, at sociologisk og psykologisk baserede teorier bør indgå i den driftsøkonomiske uddannelse. Ud over at behandle de forskellige teorier isoleret bør der lægges vægt på sammenhængen mellem dem.

Noter

1. Artiklen udspringer af et projekt, som er støttet af Aarhus Universitets Forskningsfond.

2. I Williamsons (1985) transaktionsomkostningsteori er »the linkages among conditioning, attitude and behavior ... seen as direct hard-wired connections or as fixed traits« (Ghoshal og Moran 1996, side 23), hvilket betyder, at opportunistetilbøjeligheden er eksogen i forhold til selve teorien og ikke endogen, som her antaget.

Litteratur

Axelsson, B. og Easton G. (1992) *Industrial Networks*. London: Routledge

Barney, Jay B. og W. G. Ouchi (1986) eds. *Organizational Economics*. San Francisco: Jossey-Bass.

Barney, Jay B. 1990. The debate between traditional management theory and organizational economics: substantive differences or intergroup conflict? *Academy of Management Review* 15(3):382-393.

Donaldson, Lex. 1990a. The ethereal hand: organizational economics and management theory. *Academy of Management Review* 15(3):369-381.

Donaldson, Lex. 1990b. A rational basis for criticisms of organizational economics: a reply to Barney. *Academy of Management Review* 15(3):394-401.

Foss, Nicolai J. og Carsten A. Koch (1996) Opportunism, organizational economics and the network approach. *Scandinavian Journal of Management* 12(2):189-205.

Geneferke, Jens og Per Nikolaj D. Bukh (1997) On hikers, tigers, trust, and opportunism. Bringes i *Academy of Management Review*.

Ghoshal, Sumantra og Peter Moran. (1996) Bad for practice: A critique of the transaction cost economy. *Academy of Management Review*, 21:13-47.

Hede, Anders (1996) Skandale i driftsøkonomien. *Samfundsøkonomen* 1996:1, side 43-45.

Jensen, Michael C. og W. H. Meckling. 1976. Theory of the firm: managerial behavior, agency costs, and ownership structure. *Journal of Financial Economics* 3(4):305-360.

Keiding, Hans. 1989. *Driftsøkonomi 1*. København: Akademisk Forlag.

McGregor, Douglas. 1960 *The Human Side of Enterprise*. London: McGraw-Hill

Milgrom, P. og J. Roberts. 1992. *Economics, organization and management*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Moran, Peter, og Sumantra Ghoshal (1996) Theories of economic organization: the case for realism and balance. *Academy of Management Review*, 21:58-72.

Simon, H. A. (1991) Organizations and markets. *Journal of Economic Perspectives* 5(2):25-44.

Simons, Robert (1995) *Levers of control: how managers use innovative control systems to drive strategic renewal*. Boston: Harvard Business School Press.

Williamson, Oliver E. (1985) *Economic institutions of capitalism*. New York: Free Press.

Williamson, Oliver E. (1996) Economic organization: The case for candor. *Academy of Management Review*, 21:48-57.